

ÉVFORDULÓK

A HETVENÉVES NÉMETH ISTVÁN

SZELI ISTVÁN

Egyre többen vannak az irodalom e sorok írójához közel álló mívesei között, akikről (ha nem másért, hát hatvanadik, hetvenedik vagy hetvenötödik életévük betöltése alkalmából) illendőnek tartja, hogy megemlékezzen, s hogy az olvasók nagy nyilvánosságának immár sokadszor felhívja a figyelmét életművük, humánus eszméik vagy művészi alkotómunkájuk értékeire. Meg hát hogy az alulírott róluk egykor felvázolt portréinak (afféle foglalkozási ártalomból eredő) elrajzolt vonásait kiigazítsa. Ez utóbbin pedig a szakmaiság túltengését és eluralkodását kell értenünk, amelyek miatt az arckép emberi hitele gyakran oly sokat veszít meggyőző erejéből. Idők során e portrék készítője ugyanis meggyőződött róla, hogy az irodalomtörténet, a kritika, az esztétika, a költészettan, a műfajok elmélete, a stilisztika, a verstan meg az irodalomtudomány megannyi más ágának akár magas fokú ismerete sem nyújt minden esetben kellő biztosítékot az írói egyéniség, az egészalakos emberi és művészi jellemkép megmintázásához, mint ahogy ahhoz sem, hogy pontosan megjelölje a helyét képlékeny szellemi világunk földabroszának hosszúsági és szélességi körein. Éppen ezért az ilyen személyi jubileum meghittebb légköre rendszerint arra serkenti, sőt arra készteni a „térképrajzolót”, hogy elemzésének felsorolt területeit, megszokott munkaformáit és rutinosan alkalmazott eszközeit mellőzve ne csak az írói életmű ismételten nagyítólencséje alá került darabjait pergesse át emlékezete orsóján, hanem a magában hordott írói arcképnek vonásait is kiegészítse gyarapodó ismereteinek újabb elemeivel. Hogy regisztrálja

az időfolyamat eredményeként bekövetkező módosulásokat, azok indítékait, mibenlétét, kitapintható jeleit; hogy megnevezze az író stílusában, ábrázolásmódjában és eszköztárában észlelt elmozdulásokat. Mindenekelőtt pedig hogy önmaga érdekében (a régiiek nyelvén mondva: „a maga mentségére”) kiegészítse vagy éppen korrigálja saját egykori, harminc–negyven esztendő megállapításait, amelyeket nemcsak futólag, napi érdekű jegyzet formájában vagy olvasói kommentár gyanánt vetett papírra, hanem időtállóbbnak szánt tömör lexikonszöveggként vagy a tankönyv óvatos megfontoltságával fogalmazott meg róla, mint ahogy maga is tette egy jó harminc esztendeje írt gimnáziumi tankönyvben, mondván: „Németh István (1930) elbeszéléseiben a magyar novellaírás Móricz Zsigmond-i hagyományai élnek tovább.” Igaz, hogy ezt a végérvényesnek látszó, szentenciaszerűen hangzó s magabiztosan intonált megállapítást olyanok követik, hogy „*A Parasztkirályság* c. elbeszéléskötetének klasszikus, epikai menetű novellái a falu emberének nehéz küzdelmeit tragikus és sötét színekkel mutatják be, de az *Egy ember ül az udvaron* c. kötete már elfordulást jelent ettől a novellastílustól. Ez a változás főleg a cselekményesség visszaszorulásában s a környezet megváltozásában jelentkezik: hősei városba került falusi emberek, akiknek gondolkodásformája, szokásai s beszéde is jelentős változáson mentek át: a kényelmes előadást, az epikusan ömlő beszédet belső monológok és fordultatos dialógusok helyettesítik. Még modernebb formát talál, a »történetet« még tovább egyszerűsíti a *Hűtlen este* c. kötetében, amelyben az író befelőlfordulása s a belső terek iránti érdeklődése még hangsúlyozottabbá válik.” A bevezető mondatot követő példák és utalások mintha már Németh további írói fejlődésének egyéni útja felé mutatnának, mégis az elsőül idézett mondat bizonyult a legmaradandóbbnak, mert sokféle változatban és számos szövegben bukkan fel, s nem is mindig az elismerés szándékával, mint ahogy itt, vagy Herceg Jánosnál s még jó néhány más minősítésben, hanem az írói eredetiség hiányára célozva vele.

Németh István finom intuíciója jól érzett rá, hogy az a Móriczcal való példálózás nem egészen helyénvaló, mert megsokallva az elismerés e már-már saját képességeinek hitelét is hátrányosan befolyásoló hangoztatását (jómagamat tartván e móriczi párhuzam forgalomba hozójának) kissé méltatlankodva szögezte nekem a kérdést: „Miért nem engedtek egyszer már Németh István-i írónak lennem?” Ez a mindenképpen jogos

kérdés abból az alkalomból hangzott el, hogy a hatvanas évek közepe táján írószövetségi meghívásra együtt lépett fel Fehér Ferencsel Csongrádon és Hódmezővásárhelyen, s ahol nekem az a szerep jutott, hogy rövid ismertetőt mondjak róluk a hallgatóság tájékoztatása céljából. Tehát nem írói klubokban, tanszékeken, szakmailag képzett körök előtt, hanem írókkal és irodalommal a legjobb esetben is az alkalmi olvasó szintjén ismerős könyvtárlátogató közönségnek. Már pedig tapasztalatom szerint a nagyközönség eligazítására és véleményének formálására a legtöbb író jóval érzékenyebb, mint a hivatásos kritikusok nagy szakmai pedantériával kimunkált s ennél fogva csak keveseket érdeklő véleményére. Neki volt hát igaza, mikor azt fejtegette, hogy az efféle ismertetéseknek nem arra kell rámutatniuk, hogy a bemutatás tárgya miben és mennyiben emlékeztet más íróra, hanem sokkal inkább arra, hogy miben azonos önmagával, hogy művében személy szerint ő van jelen, nem pedig valaki más. Ily módon aztán a tankönyv idézett megállapításából mindössze a valóságirodalomra tett utalás a helytálló, de abban is az egyedi vonások a fontosak, nem pedig a szó általános jelentéstartalma. Azaz az író emberszemléletének, illetve ábrázolóművészetének az elmozdulása az ösztönös felől a tudatos irányába. S hogy mennyire nem pusztán a formátlan őserő, az érdes valóság iránti öntudatlan vonzódás Németh István írói karaktervilágának elsőrendű jegye, hanem legalább ilyen mértékben az élet rejtettebb, finomabb jelenségei iránti fogékony-ság is, arra ugyancsak a vásárhelyi szereplés egy apró epizódja lehet a bizonyosság, amit azonban talán ő maga sem raktározott el emlékezete rekeszeiben.

Az írói bemutatkozást követő ismerkedő fogadás nyújtott alkalmat számunkra, hogy megköszönjük a nemzet kolozváriból pestivé lett első művésznőjének, hogy magánszámaival, csodálatos szövegmondásával, a székely népballadák és klasszikus magyar költők versinterpretációival oly hathatósan járult hozzá a vendégek föllépésének a sikeréhez. Németh István a maga kertelés nélküli közvetlenségével és egyenességével ki is mondta, hogy mi volt ebben a versmondásban, ami őt annyira megkapta: még soha senkitől nem hallotta Petőfinek *A Tiszáját* akként elmondani, hogy az ne juttassa az eszébe a vájt fülű esztéták vádját a vers „Mely nyelv merne versenyezni véled” sorának egyhangúsága ellen. A művésznő pedig éppen ezzel ajándékozott meg bennünket. S az ország első művésznője épp ily egyenes szóval mondott köszönetet barátunk

„szívből jövő”, „kendőzetlen” véleménynyilvánításáért, amelyent íróember szájából mindaddig még nem hallott. S itt, ezeknél a szavaknál villant fel bennem is a rádöbbenés fénye, ezeket a jelzőket kerestem már oly régen, s ezen az esten – az író közbejöttével – végül is hozzájutottam.

Ezt az apróságot pedig azért idéztem föl több évtizedes lappangása után élményeim mélyéről, hogy háttérfedezetül állítsam a „Fényességek titkait” fürkésző Mák Ferenc Németh Istvánt minősítő soraihoz, egyikének azok közül, akik fölfigyeltek az író lírai világának értékeire. Nem a sokasodó évek emberének a meditálására, hanem a kezdettől fogva jelenvalóra, de nem kellően méltatottira. E lírai világra pedig olyképpen irányítja az olvasó figyelmét, hogy méltatásában nem a vaskos, valóság-hoz tapadt élettényeket azonosítja Németh műveiben, hanem azt a valakit, akinek a „mélységekből feltörő dallamra figyelő egész lény muzsikál”, könyvéből pedig „a táj fölött mindenütt ott lebegő dallamok, színek, illatok, látomások” képe tárul fel. Hetvenévesen tehát írónk a pálya roppant tág, majd félszázados ívére tekinthet vissza: Móricz Zsigmond indíttatásaitól a *Házioltár* bensőségességéig. A sűrű epika nagy fajsúlyától a lebegő líra felhangjaiig. A *Parasztkirályság* kondenzált légkörétől az *Ünnep Raguzában* oldottságáig.

Mindebből csak kevés jutott el a köztudatba, s ezért nem árt, ha kissé megkésve, akár az író hetvenedik születésnapján is, tudatosítjuk az olvasóban a róla kialakult kép biztosabb egyensúlya végett. Meg azért is, hogy a nyolcvanadik évébe forduló régi méltatóját az ő tankönyvein nevelt diákjai ne marasztalják el azzal, hogy a Móricz árnyékába bújtatott Németh István csonka képével bocsátotta el őket az iskola padjaiból. Új tankönyvre meg már nem futja az idejéből.